

Kas ir sēnes?

Inita Dāniele, LU Bioloģijas institūts, Latvijas Nacionālais dabas muzejs

Diāna Meiere, LU Bioloģijas institūts, Latvijas Nacionālais dabas muzejs

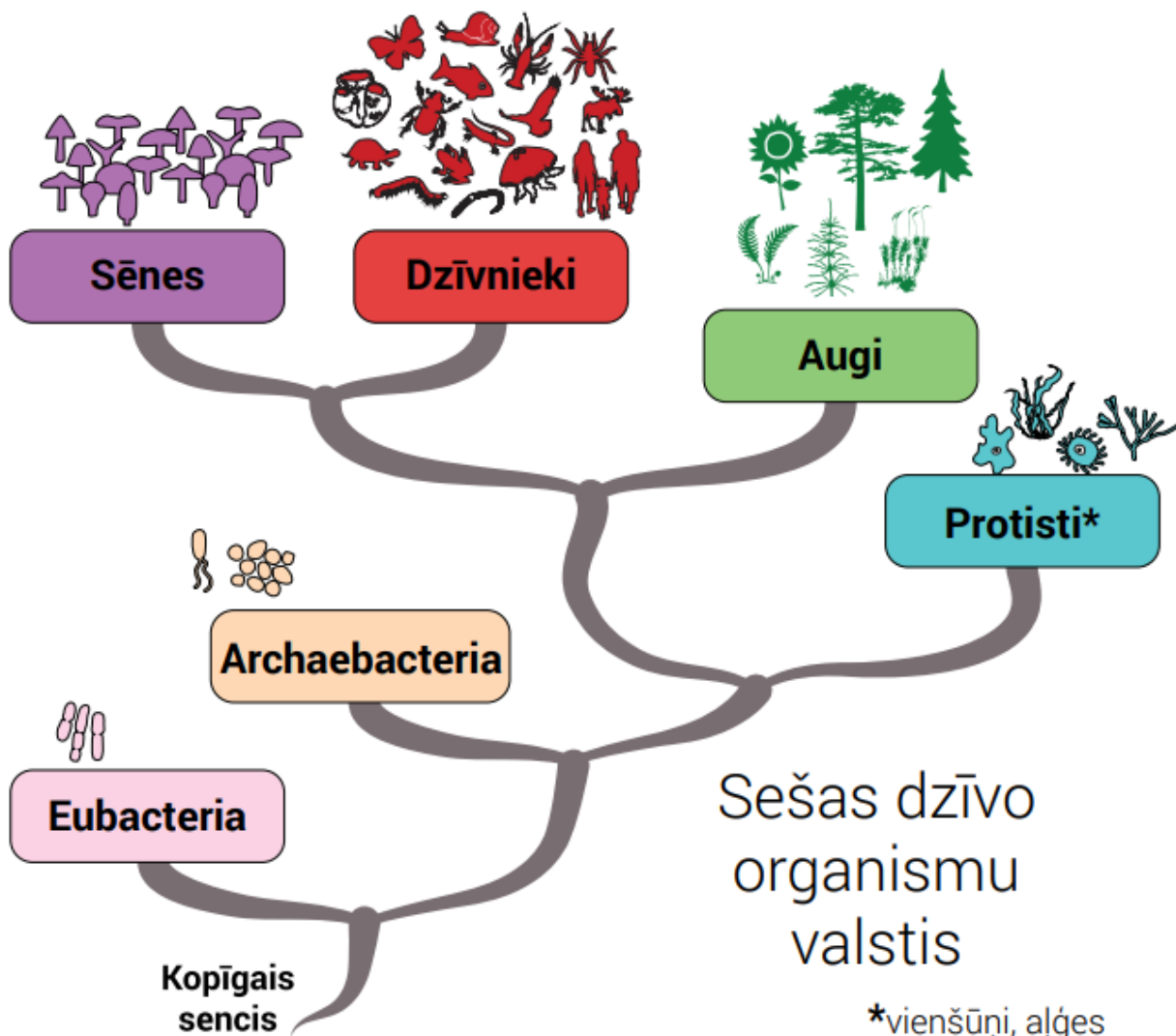
Seminārs «Sēņu un gļotsēņu daudzveidība un aizsardzība»

Kuldīga, 25.-26.09.2024

LIFE FOR SPECIES « Apdraudētas sugas Latvijā: uzlabotas zināšanas un kapacitāte, informācijas aprīte un izpratne» (Nr. LIFE19 GIE/LV/000857)

Sēnes, augi, dzīvnieki...

Salīdzinājums ar augiem, dzīvniekiem

Valstis	Pazīme					
	Barošanās	Šūnapvalki satur	Hlorofils	Rezerves barības vielu uzrāšanās	Kustību spēja	Augsti attīstīti maņu orgāni
Sēnes	Izmanto gatavas organiskās vielas	Hitīnu	Nav	Glikogēns	Nav	Nav
Augi	Veido organiskās vielas no neorganiskajām saules gaismas ietekmē	Celulozi	Ir	Ciete	Nav	Nav
Dzīvnieki	Izmanto gatavas organiskās vielas	Hitīnu (kukaiņi)	Nav	Glikogēns	Ir	Ir

Cik pasaulē un Latvijā sēņu sugu?

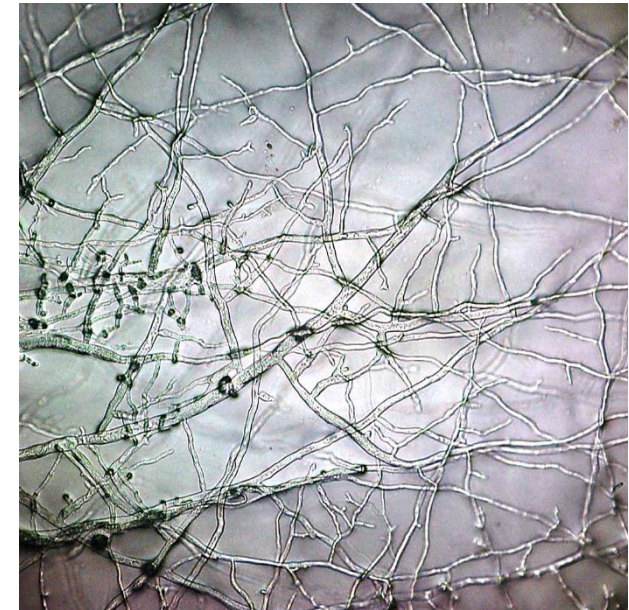
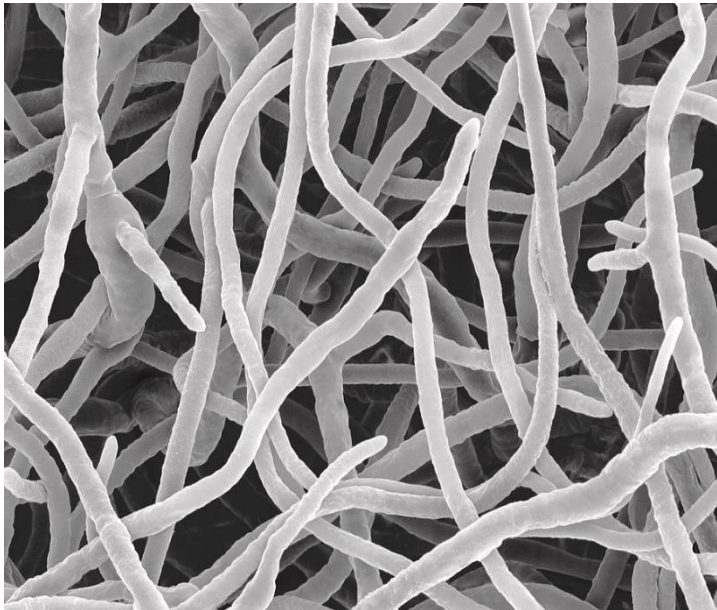
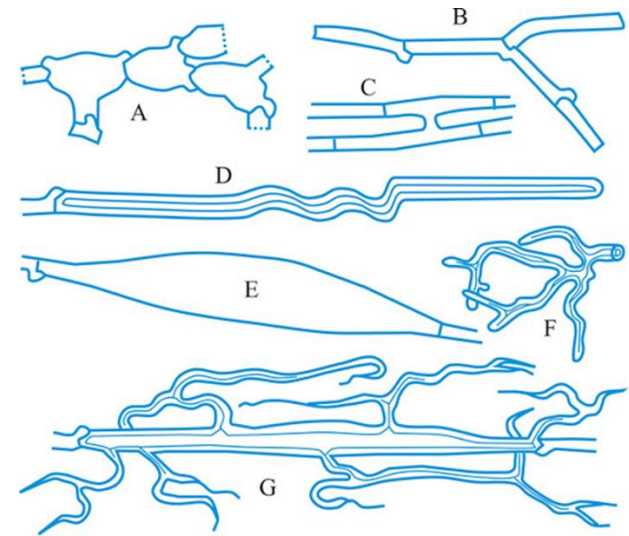
Šobrīd pasaulē ir zinātniski aprakstīts aptuveni 148 000 sēņu sugu, katru gadu gandrīz 2000 nāk klāt

Zinātnieki uzskata, ka zināms tikai 10% sēņu sugu, un kopskaits varētu būt 2,2-3,8 miljoni vai pat vēl vairāk

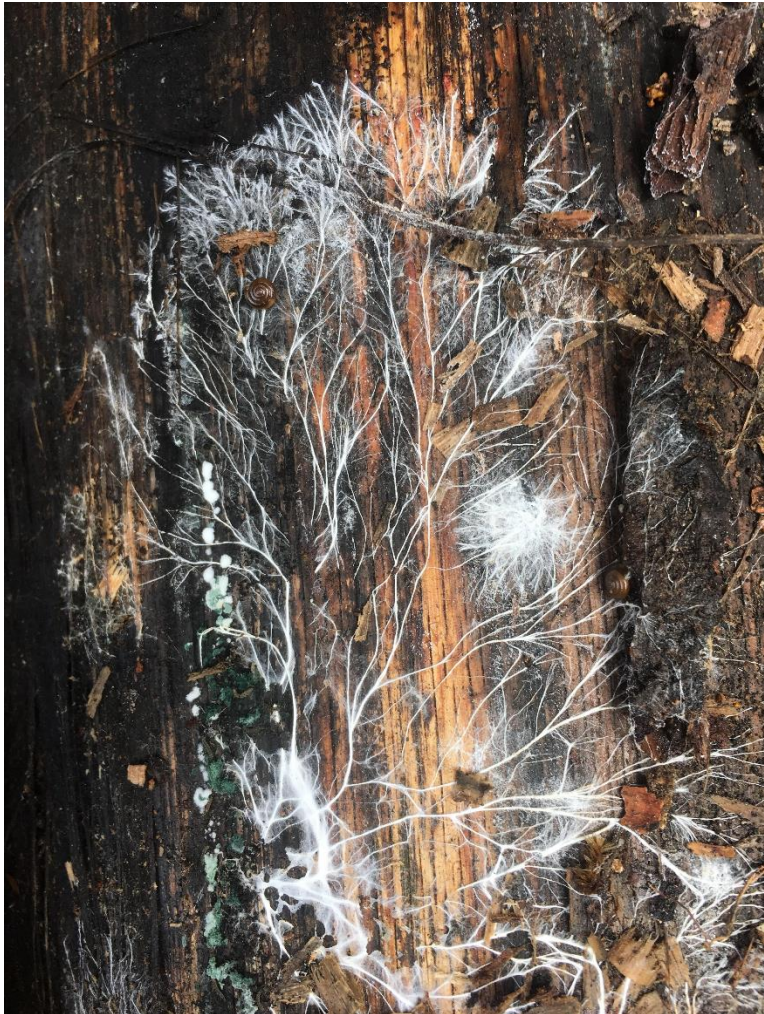
Latvijā aptuvenais vērtējums ir 4000 sugu, cepurīšu sēnes aptuveni 1200, no tām daži desmiti ēdamas sugas

No kādām šūnām sastāv sēnes ķermenis?

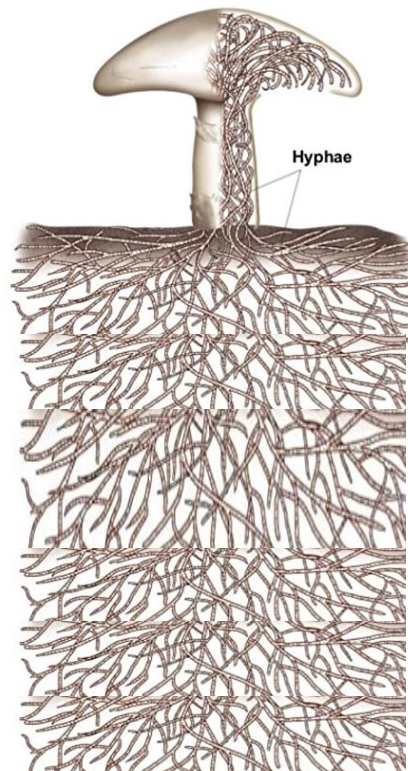
Sēņu šūnas ir garenas, tās sauc par hifām, bet hifu kopumu – par micēliju. Atsevišķu hifu diametrs ir 4-6 μm , un 1 mm vienu otram blakus varētu salikt aptuveni 200 hifas.

Atsevišķas hifas ar neapbruņotu aci redzēt nevar, bet micēliju (hifu sakopojumus) var.

Kad sēnes micēlijam ir labvēlīgi apstākļi, tas veido augļķermeņus, kuros attīstās sēnes sporas. Šie augļķermeņi ir tas, ko mēs saucam par sēnēm. Lielākā daļa sēnes ķermeņa ir micēlijs substrātā, un pavisam neliela daļa – augļķermeņi.

No kā sēnes pārtiek?

Sēnes ir heterotrofi organismi – tās izmanto, šķeļ un izmanto barības vielas, kuras primāri saražojuši zaļie augi fotosintēzes procesā. Barības vielu sašķelšana notiek ārējā vidē – sēne izdala enzīmus, tie sašķeļ vielas, un tad hifas uzsūc.

- Galvenās grupas

- Saprotrofi (pārtiek no atmirušiem augu, retāk dzīvnieku audiem)

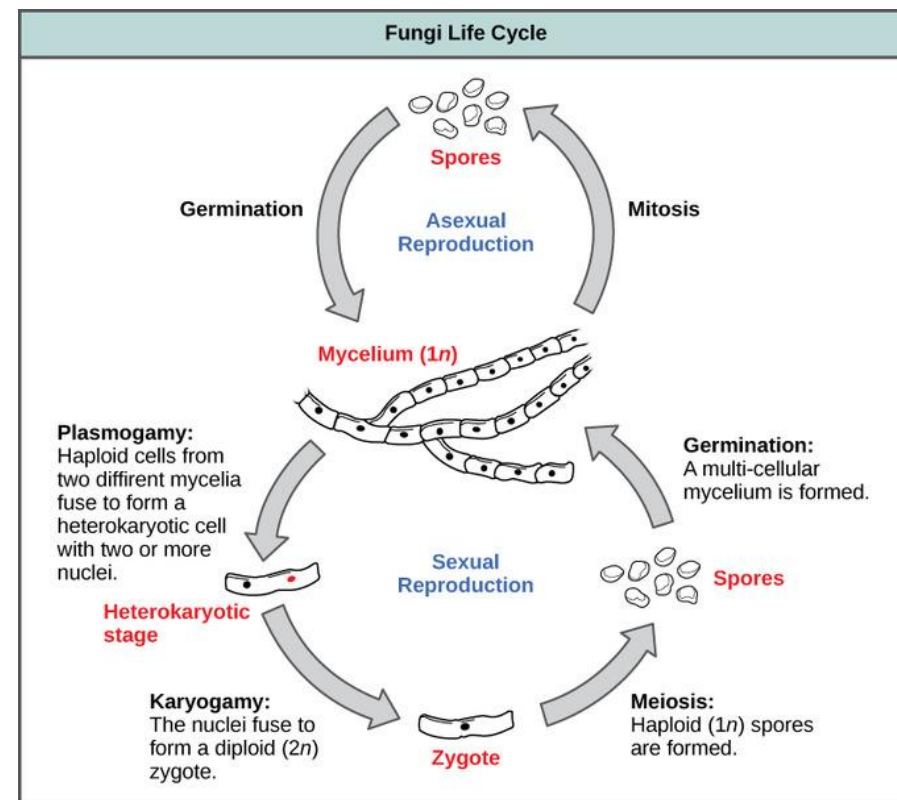
- Biotrofi

- Parazīti (pārtiek no dzīviem augu vai dzīvnieku audiem)

- Mutuālisti (veido simbiozi – mikorizas sēnes)

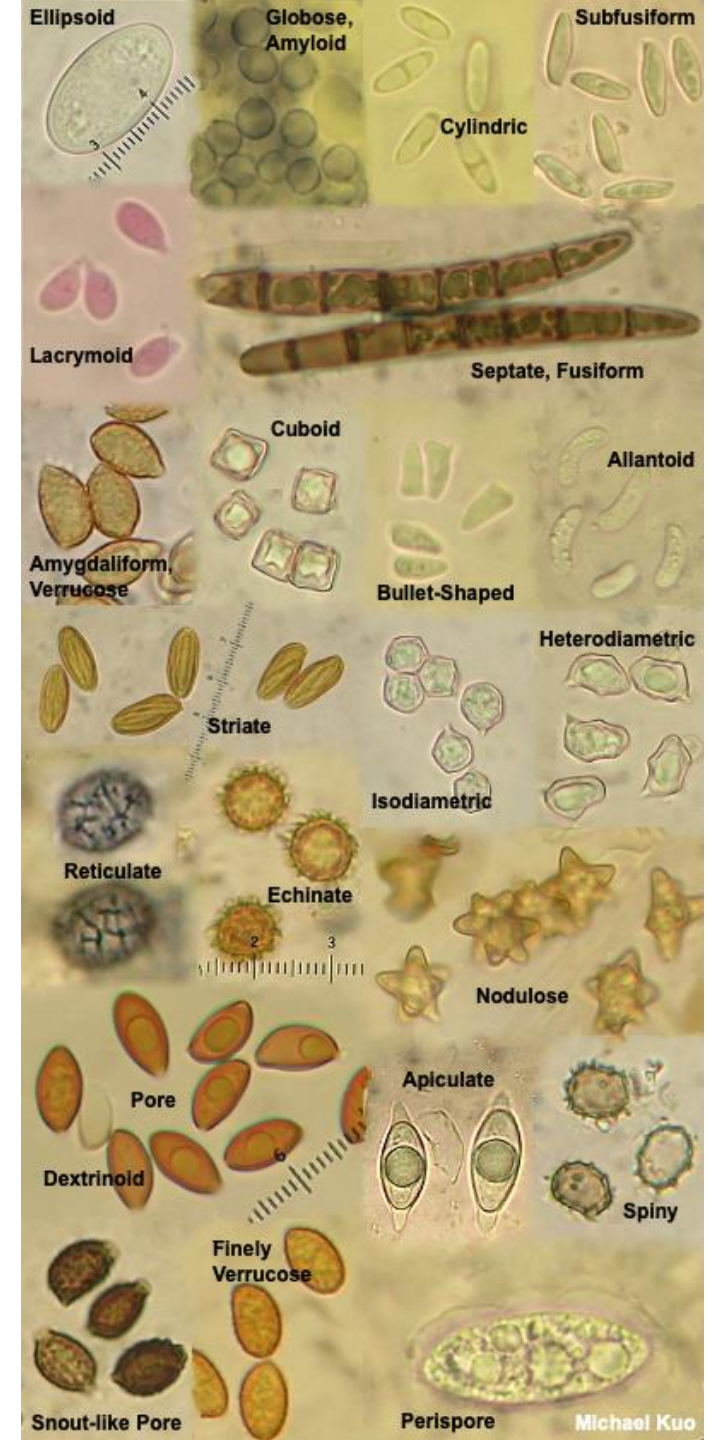
Sēņu vairošanās veidi

- Var vairoties veģetatīvi (ar micēlija gabaliņiem, pumpurojoties)
- Bezdzimumvairošanās (dažādi sporu veidi)
- Dzimumvairošanās (ar sporām, kuras radušās pēc divu ģenētiski atšķirīgu indivīdu šūnu saplūšanas)

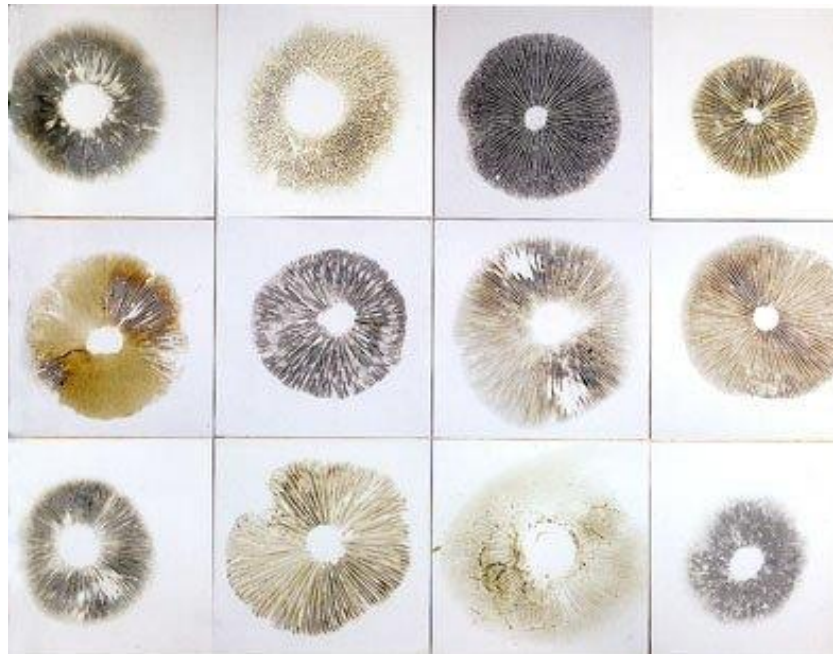
Sēņu sporas

- Vienšūnas (visbiežāk) vai daudzšūnu, sīkas (no dažiem μm līdz dažiem desmitiem μm).
- Izplatās visbiežāk ar vēja palīdzību (bet ir izņēmumi), bet var pārnest ar darbarīkiem, apaviem, apģērbu utt
- Kad sporas nogatavojušās, tās vai nu pasīvi atdalās no sēnes auglķermeņa vai tiek aktīvi «izšautas».

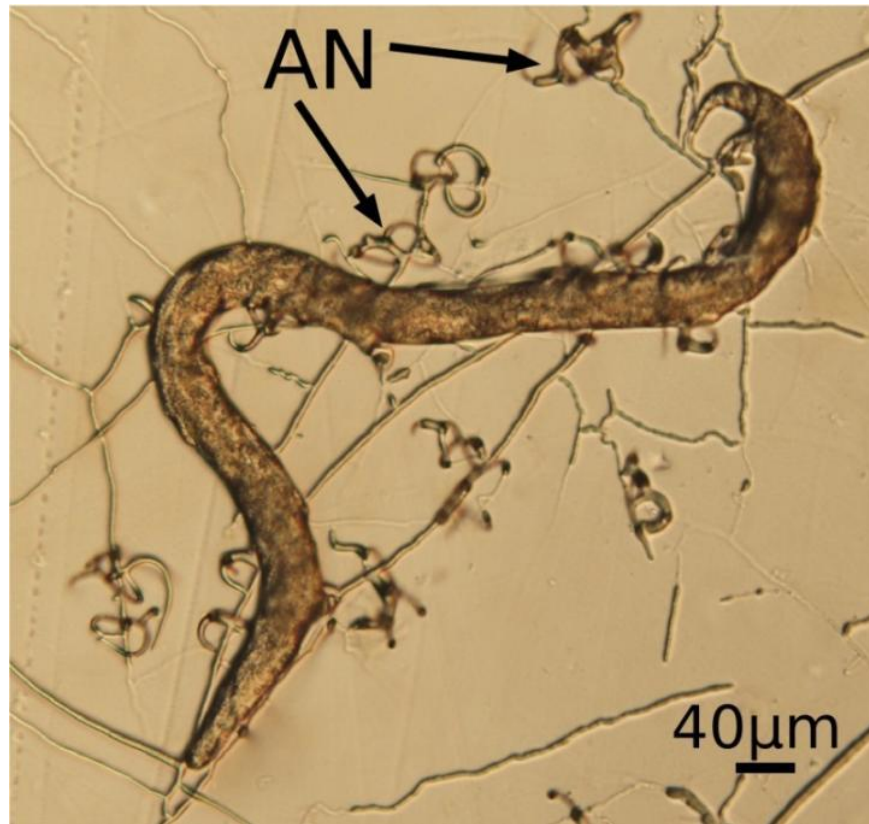
Sēņu sporu birumraksts

- Rezultāts – sēnes “paraksts”
- Kas vajadzīgs
 - Sēnes cepurīte
 - Tumšs un/vai gaišs papīrs
 - Kaut kas, ar ko nosegt
 - Dažas stundas laika

Plēsīgās sēnes

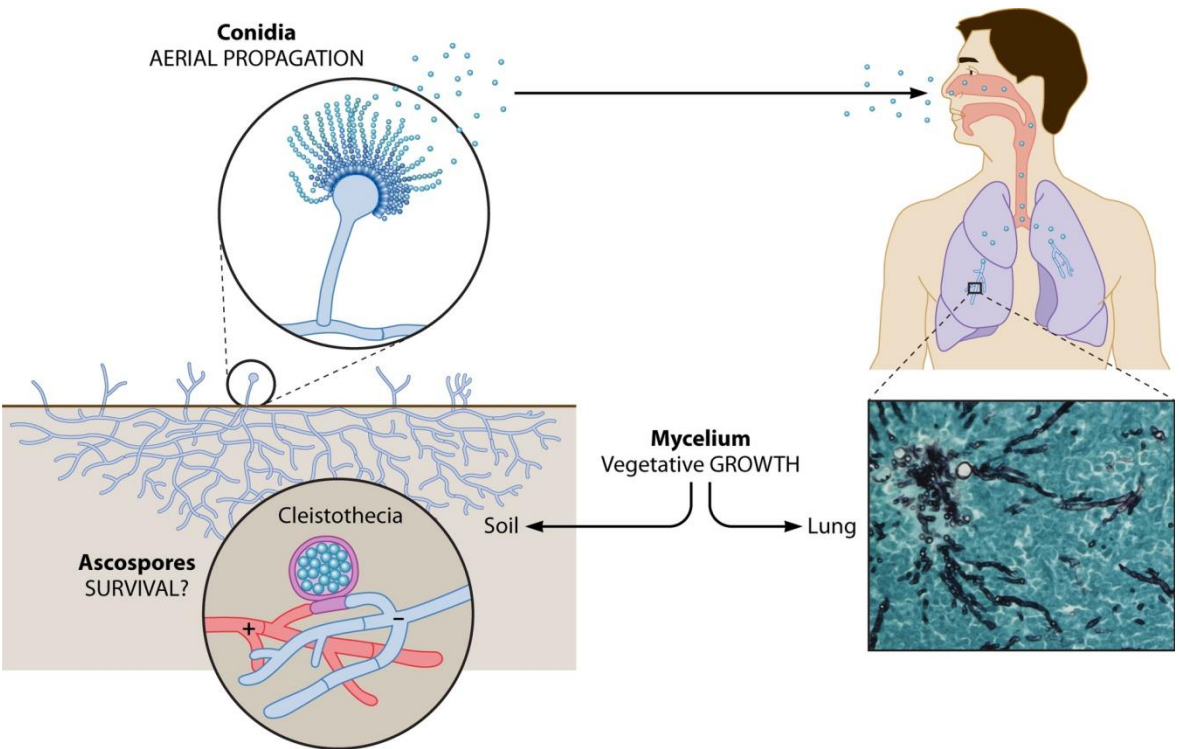
Arthrobotrys oligospora

Porcelāna tintene
Coprinus comatus

Sēnes – cilvēka un dzīvnieku slimību izraisītājas

Sēnes, kas parazitē uz kukaiņiem

Kara milnene
Ophiocordyceps militaris

Ophiocordyceps unilateralis

Akanthomyces aculeatus

Bumbieru-kadiķu rūsas izraisītāja - *Gymnosporangium sabiniae*

Attīstības cikls ar 4 sporu veidiem:

1. Pavasarī uz kadiķa dīgst ecīdijsporas, kas veido telīdijus.
 2. Telīdijos veidojas teleitosporas.
 3. Mitrā un vējainā laikā tās dīgst, un veidojas bazīdijas ar bazīdijsporām, kas tālāk inficē bumbieres.
 4. Uz bumbieres lapas virsmas no bazīdijsporām attīstās spermāciji.
 5. Lapas apakšpusē veidojas ecīdijas, ecīdijsporas nonāk uz kadiķa.
- Sporas no viena saimniekauga uz otru pārnēs vējš.

Koksnes parazitī

Apšu cietpiepe
Phellinus tremulae

Parastā celmene
Armillaria mellea

Sēnes uz apstrādātas koksnes

Īstā mājassēne, brants
Serpula lacrymans

Parastā sētaspiepe
Gloeophyllum sepiarium

Zvīņainā sīkstene
Neolentinus lepideus

Koksnes saprotrofi

Mainīgā pacelmene
Kuehneromyces mutabilis

Zvīņainā kātiņpiepe
Cerioporus squamosus

Ozolu melnkausene
Bulgaria inquinans

Koksnes saprotrofi

Briežu jumtene
Pluteus cervinus

Zīdainā makstaine
Volvariella bombycina

Nedzīvās zemsegas saprotrofi

Rožainā sēntiņa
Mycena rosella

Vairoga saulsardzene
Lepiota clypeolaria

Ribainā piltuvene
Clitocybe costata

Nedzīvās zemsegas saprotrofi

Oranždzeltenā stiklene
Hygrocybe acutoconica

Pļavas vītene
Marasmius oreades

Zemesmēlīte
Geoglossum sp.

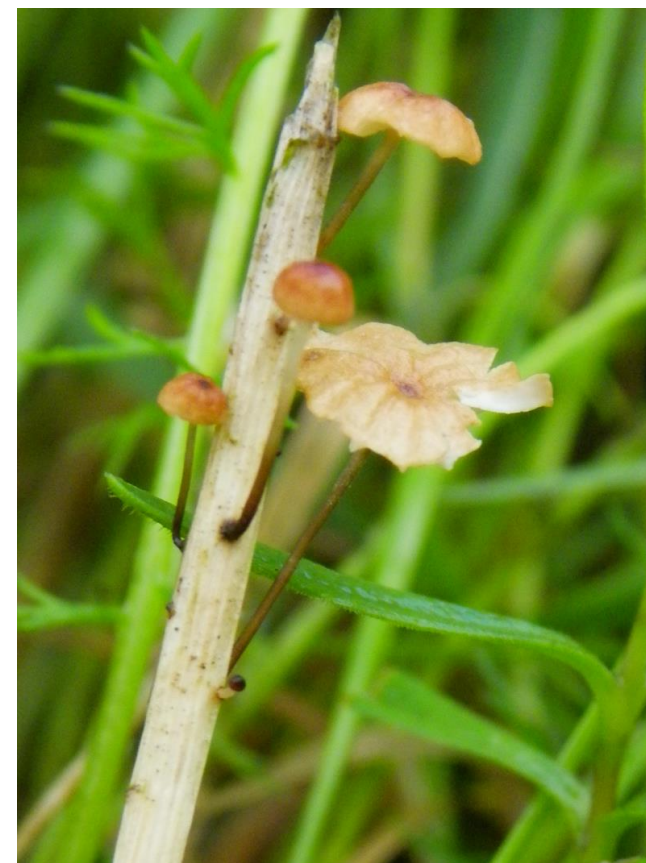
Nobiru saprotrofi

Peļastes čiekurene
Baeospora myosura

Zaru vītenīte
Marasmiellus ramealis

Zāļu vītene
Marasmius graminum

Nobiru saprotrofi

Zaļdzeltenā mēslene
Bolbitius titubans

Purva micīte
Mitrula paludosa

Koprotrofi

Dzeltenā inermīzija
Byssonectria aggregata

Viendienas tintene
Coprinellus ephemerus

Pusoliņas svārstene
Panaeolus semiovatus

Karbotrofi

Ogļu miksomfālija
Myxomphalia maura

Ogļu zemeskausiņš
Geopyxis carbonaria

Uzpūstā saknene
Rhizina inflata

Mikotrofi

Parazītiskā naksnene
Asterophora parasitica

Parazītiskā makstaine
Volvariella parasitica

Parazītiskā samtbeķa
Pseudoboletus parasiticus

Briotrofi

Joslainā sūneklene
Arrhenia spathulata

Garkāta sērsēne
Hypholoma elongatum

Sūnu ķiverene
Galerina mniophila

Humusa saprotrofi

Milzu baltmietene
Leucopaxillus giganteus

Zelta brūnsardzene
Phaeolepiota aurea

Humusa saprotrofi

Pilsētas atmatene
Agaricus bitorquis

Dažādas lomas...

Kailā mietene
Paxillus involutus

Ametista bērslapene
Laccaria amethystina

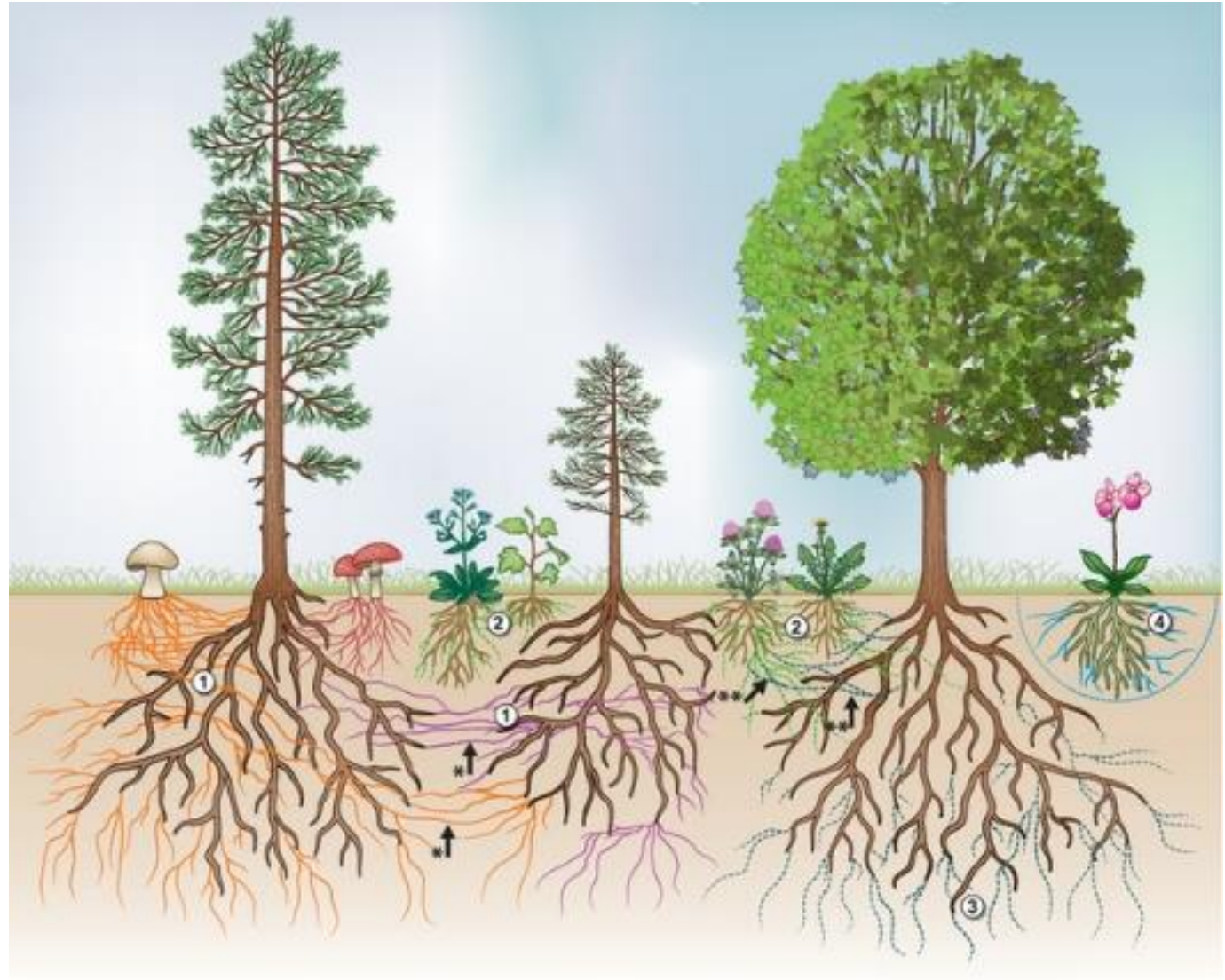
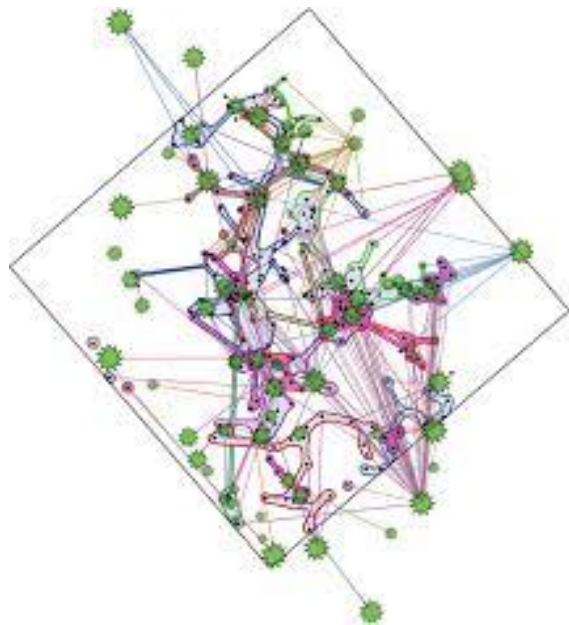

Mikorizas sēnes un to nozīme

- Mikoriza – augu un sēņu savstarpēji labvēlīgas attiecības
- Ir vairāku veidu mikoriza, galvenie – endo un ektomikoriza
- Gandrīz 90% augu veido viena vai cita veida mikorizu
- Sēne iegūst koka fotosintēzes procesā saražotās barības vielas
- Augs – ūdeni un minerālvielas, kuras sēne ar plašo sēņotni uzsūkusi no augsnes
- Mikoriza veic koka sakņu aizsargfunkciju
- Pēdējos gados aizvien krājas pierādījumi par to, ka micēlijs veido savienojumus caur augiem, kuri kalpo augu savstarpējai saziņai

Zinātnieki šo
fenomenu sauc par
«wood wide web»
(pēc analogijas ar
internetu «world wide
web»)

Mikoriza ar dažādiem kokiem

Sarkanā mušmire
Amanita muscaria

Parastā gailene
Cantharellus cibarius

Mikoriza ar priedi

Parastā žultsbeka
Tylopilus felleus

Parastā sviestbeka
Suillus luteus

Cirtainā čigānene
Cortinarius caperatus

...un savstarpēja simbioze

Mikoriza ar egli

Egļu baravika
Boletus edulis

Baltā mušmire
Amanita virosa

Eglene
Lactarius scrobiculatus

Mikoriza ar bērzu

Dzeltenbrūnā apšubeka
Leccinum testaceoscabrum

Bālais vilnītis
Lactarius pubescens

Dzeltenā bērzlape
Russula claroflava

Mikoriza ar ozolu

Raganu beka
Suilellus luridus

Sēra pūkaine
Tricholoma sulphureum

Zaļā mušmire
Amanita phalloides

Mikoriza ar apsi

Parastā apšubeka
Leccinum aurantiacum

Lapkoku smiltene
Tricholoma frondosae

Apšu krimilde
Lactarius controversus

Mikoriza ar alksni

Alkšņu zobīņbeka
| *Gyrodon lividus*

Ceriņu pienaine
Lactarius lilacinus

Medus riekstenīte
Naucoria escharoides

Mikoriza ar lapegli

Zeltainā sviestbeka
Suillus grevillei

Lipīgā sviestbeka
Suillus viscidus

Mikoriza ar dižskābardi

Dižskābaržu pienaine
Lactarius blennius

Žults bērslape
Russula fellea

Pļivurpūču tīmeklene
Cortinarius praestans

Citi...

Ar rožu dz. kokiem un krūmiem

Vairoga sārtlapīte
Entoloma clypeatum

Ar vītoli
Vītoli pienaine
Lactarius aspideus

Ar lazdu

Dedzinošā pienaine
Lactarius hortensis

Paldies par uzmanību!

Materiāls sagatavots Eiropas Komisijas LIFE projekta “Apdraudētas sugas Latvijā: uzlabotas zināšanas un kapacitāte, informācijas aprīte un izpratne” (projekta Nr. LIFE19 GIE/LV/000857 - LIFE FOR SPECIES) ietvaros. Projekts tiek īstenots ar Eiropas Savienības LIFE programmas un Valsts reģionālās attīstības aģentūras finansiālu atbalstu.

Šis materiāls satur tikai projekta LIFE FOR SPECIES īstenotāju viedokli, Eiropas Klimata, infrastruktūras un vides izpildāģentūra un Eiropas Komisija nav atbildīgas par šeit sniegto informāģiju un tās iespējamo izmantoģumu.

LIFE FOR SPECIES « Apdraudētas sugas Latvijā: uzlabotas zināšanas un kapacitāte, informācijas aprīte un izpratne» (Nr. LIFE19 GIE/LV/000857)

